

СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ДЕРЖАВНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

У статті наведено цілі, сутність та зміст державної інноваційної політики України на сучасному етапі. Доведено, що реалізація державної інноваційної політики передбачає визначення пріоритетів і концептуальних засад інноваційного розвитку країни, формування нормативно-правової бази щодо відносин між державними інституціями та інноваційно-активними суб'єктами підприємницької діяльності, використання прямих і опосередкованих методів регулювання інноваційної діяльності з метою її активації, формування і розвитку відповідної інфраструктури.

The article describes objectives, the nature and content of the state innovation policy in Ukraine today. It is shown that the implementation of innovation policy involves setting priorities and conceptual foundations of innovative development, a legal framework for relations between state institutions and innovation-active entrepreneurs, using direct and indirect methods of management innovation to its activation formation and development of appropriate infrastructure.

Ключові слова: держава, інноваційна діяльність, інфраструктура, методи регулювання, механізм стимулювання, стратегія.

Key words: state, innovation, infrastructure, regulation, incentive strategy.

ВСТУП

Державне регулювання інноваційних перетворень передбачає визначення особливостей і принципів інноваційного розвитку країни та дотримання норм чинного законодавства з питань інноваційної політики. Здійснення необхідних змін щодо механізмів державної інноваційної політики приведе до стрімкого інноваційного розвитку регіонів країни, вдосконалення систем та механізмів стимулювання на підприємствах і в організаціях (випуск продукції, технології, організаційні структури та ін.).

У сучасних умовах труднощі реалізації стратегії інноваційного розвитку зумовлені рядом причин, однак головна з них — незадовільний, організаційний та регуляторний стан економіки країни, що впливає на її потенціал. Актуальним є перетворення малих інноваційних підприємств на компанії з конкурентоспроможними обсягами випуску високотехнологічної продукції. Це дасть змогу сучасним наукоємним підприємствам України стати відомими на світовому ринку та забезпечити зростання високотехнологічної продукції в експорті країни. Необхідність підвищення рівня інноваційних перетворень в Україні пов'язана з нестабільністю соціально-економічних процесів, неефективною системою контролю за інноваційними процесами як на державному, так і на регіональному рівні. Усе це знижує ефективність управління, запровадження нових принципів та механізмів інно-

ваційних процесів і залучення інвестиційних ресурсів для реалізації програм інноваційного розвитку.

Окремі аспекти інноваційної політики в своїх працях розглядали такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як: Г.В. Атаманчук, Л.К. Безчасний, Р.Р. Блейк, В.Г. Бодров, А.С. Гальчинський, В.М. Геєць, Г.Я. Гольдштейн, В.Ф. Гриньов, С.М. Ілляшенко, А.Ф. Мельник, М.І. Туган-Барановський, Л.Д. Тулуш, Й. Шумпетер, Н.М. Фонштейн та ін. Важливий аналітичний та емпіричний матеріал щодо механізмів державного регулювання інвестиційно-інноваційного розвитку, шляхи вирішення пов'язаних з ним проблем містять праці таких учених, як: В.Є. Воротін, М.В. Гаман, В.Г. Герасимчук, А.О. Дегтяр, С.Є. Захаров, О.М. Іваницька, Т.В. Майоров, В.Ф. Мартиненко, А.В. Мерзляк, О.Г. Мордвінов, А.А. Пересада, В.Л. Пілюшенко та ін.

Мета статті полягає у визначенні цілей, сутності та змісту державної інноваційної політики України на сучасному етапі.

РЕЗУЛЬТАТИ

На сучасному етапі розвитку конкурентоспроможність окремих країн, регіонів, підприємств залежить від ефективного використання нагромаджених знань, утілених в інноваціях. Інновації втілюються як в матеріальному вигляді, так і в нематеріальному вигляді як поліпшення організації праці і управління, підвищення кваліфікації кадрів. Інновації взає-

модіють із багатьма процесами в соціальному і природному середовищі, їм належить ключова роль у реалізації головного імперативу сучасної парадигми стійкого розвитку — гармонійного поєднання економічного розвитку зі збереженням природного середовища і соціальним прогресом [2].

Дослідження сутності інновацій взаємопов'язане з такими поняттями, як інноваційна діяльність, інноваційний процес, інноваційна інфраструктура, інноваційний проект, інноваційна стратегія, інноваційна політика та ін. [3]. Поряд з необхідністю правильного визначення поняття "інновація" не менш важливим є поняття "інноваційна діяльність" та "інноваційний процес". Інноваційна діяльність — це діяльність, спрямована на виконання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг. Інноваційна діяльність, як правило, являє собою цілий комплекс наукових, технологічних, виробничих, організаційних, фінансових і комерційних заходів, сукупність яких приводить до інновацій у вигляді нового або удосконаленого продукту. Під інноваційним процесом розуміють послідовний ланцюг подій, в якому інновація проходить стадії від ідеї до конкретного продукту, технології або послуги і поширюється в господарській практиці [1, с. 26].

Інноваційна політика може формуватись на державному, регіональному, галузевому рівнях, а також на рівні окремого підприємства. Розвиток економіки країни безпосередньо пов'язаний з формуванням ефективної державної інноваційної політики. Її реалізація передбачає визначення пріоритетів і концептуальних засад інноваційного розвитку країни, формування нормативно-правової бази щодо відносин між державними інституціями та інноваційно-активними суб'єктами підприємницької діяльності, використання прямих і опосередкованих методів регулювання інноваційної діяльності з метою її активізації, формування і розвитку відповідної інфраструктури.

В українській фаховій літературі з проблем державного управління і економіки склався цілий великий напрям — інноваційна політика держави. Ряд авторів під інноваційною політикою регіону розуміють форму стратегічного управління, яка визначає цілі та умови здійснення інноваційної діяльності регіону, спрямованої на забезпечення його конкурентоспроможності та оптимальне використання наявного виробничо-ресурсного потенціалу.

Суб'єктами інноваційної політики є державний та регіональний рівні влади, крупні корпорації, передусім транснаціональні, наукові центри і товариства, в контексті форм власності (а отже, й секторів, укладів економіки) — державний, колективний, приватний, наддержавний.

Об'єктом інноваційної політики виступають не тільки і не стільки окремі наукові та виробничі підприємства, але також налагодженість і стабільність взаємозв'язків, системність їх взаємодії у процесі створення інновацій.

В економічній науці існують різні погляди стосовно ролі держави в інноваційному процесі. Перший: інновації є суто ринковим процесом. Держава визначає лише загальні правові норми цієї діяльності та спостерігає за їх дотриманням, не втручаючись безпосередньо в інноваційний процес. Дана концепція виникла в період, коли економіка була капіталістичною, а держава — феодално-бюрократичною, і потрібно було відмежовувати підприємців-інноваторів від некомпетентного втручання чиновників. На сьогодні таку концепцію взяли на озброєння прихильники ринкового фундаменталізму, покладаючись на "невидиму руку ринку" та намагаючись звести до мінімуму участь держави в економічній та інноваційній діяльності. Друга, протилежна, концепція: ринок цікавлять лише поточні корисні інтереси, він не в змозі взяти на себе перспективні інноваційні завдання. Основним інноватором є держава, яка визначає стратегічні цілі й склад інновацій, концентрує необхідні для цього кошти, фінансує

діяльність інноваторів — осіб та організацій і жорстко контролює результати інноваційної діяльності. Третя, інтегральна концепція поєднує переваги двох попередніх та ліквідує властиві їм недоліки. Основними інноваторами поліпшуючих інновацій є вчені, підприємці. Вони вкладають власні кошти на свій страх і ризик. Спонукає інноваторів до цього отримання інноваційних надприбутків та загроза збитків і розорення в конкурентній боротьбі. Держава приймає на себе функції розробки перспективної інноваційної стратегії, вибору пріоритетів, прямої і опосередкованої підтримки базисних інновацій, які визначають технологічний рівень і конкурентоспроможність економіки, її місце у світовому технологічному й економічному просторі, а також здійснення інновацій у неринковому секторі економіки. Саме дана концепція була випробувана в багатьох високорозвинених країнах, її дотримуємось і ми [6].

Реалізація державної інноваційної політики забезпечується органами державного управління через системи методів та інструментів (засобів) державного регулювання. Методи державного регулювання інноваційної діяльності — прями та опосередковані способи впливу органів державного управління на поведінку суб'єктів інноваційної діяльності з метою підвищення інтересу до створення, освоєння і поширення інновацій та реалізації на цій основі інноваційної моделі розвитку країни. Інструменти (засоби) державного регулювання інноваційної діяльності — акти нормативно-правового або директивного характеру, які регулюють окремі аспекти інноваційної діяльності.

До інструментів створення сприятливого середовища для інноваційної діяльності відносять передусім податкові пільги, пільгове кредитування і субсидування; страхування і гарантування; надання прав на прискорену амортизацію устаткування; розвиток державою патентного права; системи стандартизації і сертифікації виробництв та окремих видів продукції; регулювання монопольних підприємств і видів діяльності, сприятливих умов для міжнародної комерційної діяльності; розвиток і підтримка системи освіти в країні; створення умов для особистісного розвитку людини, соціальне страхування, охорона здоров'я, довкілля тощо.

Прямі методи регулювання здійснюються переважно у двох формах: адміністративно-відомчій і програмно-цільовій. Адміністративно-відомча форма передбачає пряме дотаційне фінансування відповідно до спеціальних законів [5]. Програмно-цільова форма — це конкретне фінансування в рамках державних програм підтримки нововведень, створення системи держконтрактів та придбання тих чи інших товарів і послуг, надання пільгових кредитів фірмам, що розробляють і доводять до комерціалізації нові продукти.

Крім прямого державного регулювання інноваційної діяльності, у світовій практиці існують численні опосередковані методи (непрямої дії). Через систему правового, економічного й організаційного забезпечення регулюються податки, кредити, митні тарифи, розробляється відповідна амортизаційна і цінова політика.

Інструменти інноваційної політики в різних країнах різні [6]. У країнах з рівнем науково-технологічного розвитку більш низьким, ніж в середньому по ЄС, як правило, застосовують заходи загального характеру, які дозволяють підтримувати широке коло напрямів в усіх секторах економіки. У даному випадку уряд орієнтується на заходи фіскального стимулювання (методи непрямої дії), які відрізняються тим, що дають можливість ринку і його учасника самостійно вирішувати, які галузі економіки необхідно розвивати. Прикладом може бути стимулювання в Іспанії і Португалії.

У країнах з традиційно високим рівнем науково-технологічного розвитку (Фінляндія, Швеція, Німеччина) [6] пріо-

ритетного значення надають заходам прямої фінансової підтримки, що дає можливість державі визначити, який сектор економіки або які технології необхідно розвивати в першу чергу. На відміну від опосередкованих методів стимулювання, фінансова допомога має цільовий характер і застосовується відносно компаній, які здійснюють визначені урядом види діяльності. Держава, а не ринок, визначає, в яких випадках додаткове стимулювання необхідно, а в яких — ні.

Причини таких відмінностей в підходах застосування інструментів підтримки інноваційного процесу визначити непросто, оскільки необхідно враховувати значну кількість різних факторів, серед яких особливості національної культури та історії, сучасного економічного стану, які впливають на прийняття політичних рішень.

Варто звернути увагу на особливості державної інноваційної політики: по-перше, інноваційна політика є ширшим поняттям, ніж науково-технічна, яка традиційно зводиться до вибору пріоритетів у науці й техніці; по-друге, інноваційна діяльність тісно пов'язана з інвестиційною, тобто сукупністю практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій.

Державна інноваційна політика має часовий та просторовий аспекти. Часовий аспект визначає дії держави у сфері інновацій на поточний момент і на довгострокову перспективу. Поточна інноваційна політика полягає в оперативному регулюванні інноваційної діяльності. За своєю сутністю заходи поточної інноваційної політики спрямовані на зміцнення інноваційного потенціалу підприємств, підвищення якості продукції та ефективності виробництва. Довгострокова інноваційна політика націлена, насамперед, на вирішення важливих загальноекономічних, міжгалузевих і внутрігалузевих завдань, які вимагають значних затрат часу, робочої сили та капіталу. Вона охоплює досить великий проміжок часу. Просторовий аспект інноваційної політики визначає дії держави за головними напрямками впливу на економіку країни — щодо створення умов для її загального соціально-економічного розвитку, формування стимулюючого законодавчого та інституційного середовища для всіх суб'єктів інноваційного процесу.

Слід зазначити, що проблема формування інноваційної політики має такий важливий аспект, як визначення стратегії на перспективу. Він полягає в тому, що таке формування відбуватиметься не тільки за рахунок існуючих умов і особистої заінтересованості, але й з огляду на інтереси розвитку економіки та суспільства на досить великий проміжок часу. Важливість цього аспекту пояснюється трьома вагомими причинами.

По-перше, сформульовані сьогодні цілі та пріоритети (в тому числі і перспективні) відображають лише наше усвідомлення дійсності на даний момент. З розвитком інноваційної політики (галузі, економіки в цілому) її цілі можуть істотно змінюватися, точніше — можливості їх реалізації трансформуються.

По-друге, інновації не є разовим заходом, адже відтворювальні процеси в суспільному виробництві повинні мати постійний характер. Тому необхідно всі заходи щодо впровадження науково-технічних досягнень ув'язувати між собою не тільки технологічно, але й у часі. В іншому випадку модернізація виробничої бази може завести у своєрідний технічний глухий кут. Таким чином, необхідно досліджувати можливості одержання прибутку не тільки на даний момент, але й на перспективу.

По-третє, інновації не повинні стати самоціллю. Вони будуть затребувані ринком лише в разі орієнтації інноваційної діяльності на потреби суспільства, а не на задоволення відомчих або особистих амбіцій. Стратегічний аспект інноваційної політики має враховувати наявний науково-технологічний та економічний потенціал країни і водночас

найбільш значущі тенденції розвитку суспільства (як світового співтовариства в цілому, так і української нації) [1].

З посиленням міжнародних інтеграційних процесів і виробленням погодженої економічної політики, властивої загальному економічному простору країн, зокрема членів ЄС, з'являється нова можливість: розробка єдиної інноваційної політики на рівні держав-членів співтовариства. Вироблення єдиного антимонопольного законодавства; використання системи прискорених амортизаційних відрахувань, що, власне кажучи, є безпроцентними позиками на придбання новітньої техніки; пільгове оподаткування витрат НДДКР, заохочення дрібного наукомісткого бізнесу; пряме фінансування підприємств для заохочення нововведень у галузях новітніх технологій; стимулювання співробітництва університетської науки і компаній, що виробляють наукомістку продукцію.

При всій багатогранності форм і методів стимулювання інноваційної діяльності з боку державних органів, у всіх промислово розвинутих країнах відстежується дещо спільне, що дає можливість виділити інноваційну політику як специфічний елемент системи державного регулювання. Так, має місце узгодження інноваційної політики з усіма видами державної економічної політики в цілому; це проявляється у використанні єдиних економічних інструментів державного впливу. Характерною властивістю державної інноваційної політики є також широта впливу: вона націлюється на позицію інноваційних ідей, ініціює початковий попит на результати інноваційних процесів, сприяє залученню до інноваційного бізнесу фінансово-кредитних засобів та інформаційних ресурсів, створює для інновацій сприятливий економічний та політичний клімат.

Отже, як показує та переконує зарубіжний досвід, побудова інноваційного суспільства можлива лише в умовах активної державної підтримки, впровадження програм, спрямованих на поліпшення інвестиційно-інноваційного клімату, підвищення ефективності інноваційної діяльності, створення довгострокових мотивацій науково-технічної творчості, стимулювання розвитку фундаментальної та корпоративної науки.

Формування державної політики, спрямованої забезпечити інноваційний розвиток національної економіки, є одним з найбільш складних, але важливих викликів для України сьогодні [4].

Вдосконалення механізмів регулювання інноваційної діяльності в Україні вимагає, насамперед, об'єктивної та ретельної соціально-економічної оцінки програм, проєктів і в цілому пріоритетів з метою зосередження необхідного науково-технічного потенціалу на розробці обмеженої кількості програм, але таких, які мали б істотне значення для економічного зростання країни. Слід підкреслити, що тільки визначення пріоритетних напрямів державної інноваційної політики та відповідних програм, хоч би які важливі вони не були, не здатне вивести державу вперед по шляху інноваційного розвитку. Головне завдання державного регулювання інноваційної діяльності полягає у створенні та використанні механізмів реалізації цих пріоритетів і програм. Цілком зрозуміло, що ефективність інноваційних механізмів розвитку пов'язана з такими напрямками державного регулювання, як створення нормативно-законодавчої бази, проведення податкової, тарифної та цінкової політики, забезпечення приватизаційних процесів, створення умов для конкуренції, залучення інвестицій тощо. До речі, система державного управління інноваційною діяльністю в Україні не досконала і все ще перебуває у стадії формування. За умови відсутності системної державної інноваційної політики структурні зміни, що відбуваються в економіці України протягом останніх років, характеризуються стрімкою втратою позицій тими її галузями, які визначають науково-технічний прогрес. Відомо, що іннова-

ційний розвиток може здійснюватися шляхом як використання власного науково-технологічного потенціалу, для розвитку якого у країні мають бути створені усілякі умови, так і придбання технологій за кордоном, тобто трансферу технологій. Проте останній несе для економіки певні загрози, оскільки найсучасніші технологічні надбання у світі високоартісні, і їх придбання за відсутності інвестиційного капіталу у країні обмежується фінансовими можливостями держави й підприємств. Для економіки України розвиток трансферу технологій у сучасному вимірі також несе певні загрози, оскільки до неї надходять технології, які нерідко вже не користуються попитом у високорозвинутих країнах як морально застарілі, що, врешті-решт, посилює технологічне відставання нашої держави. Освоєння зарубіжних технологій вимагає від вітчизняних підприємств значних коштів. Крім того, в Україні є потужна власна науково-технічна база, здатна за умови розумного здійснення інноваційного процесу самостійно генерувати ідеї та розробки. З огляду на все це, національну економіку слід орієнтувати на імпорт лише тих передових технологій, які не мають вітчизняних аналогів і які найближчим часом важко створити в наших умовах. Домінувати повинен перший шлях розвитку, а тому вітчизняна наука має бути визнана вищим національним пріоритетом, ресурсне забезпечення якого слід вважати першочерговим.

Відносно доцільності надання преференцій у сфері інноваційної діяльності існують різні думки, але зарубіжний досвід показує, що преференції є дійовою підмогою підтримки такої діяльності. Під дію пільг не підпадають багато аспектів інноваційної діяльності підприємств, що свідчить про необхідність подальшого вдосконалення впливу податкової політики на інноваційний розвиток економіки України. Тим часом на практиці положення податкового законодавства щодо стимулювання інноваторів застосовується досить рідко через складну процедуру узгоджень.

Необхідно чітко визначити мету розвитку країни та забезпечити наявність злагодженої системи "наука — технологія — виробництво — ринок". А це можливо шляхом формування адекватної інституційної бази суспільно-економічних відносин. Отже, незважаючи на визнання необхідності та значення саме інноваційного шляху розвитку економіки України, говорити про його широке застосування поки що не доводиться. Важливо констатувати, що в Україні досі практично не створено сприятливих умов для інноваційної діяльності, формування попиту на інновації, дифузії інновацій. Комплекс політико-правових, фінансових, організаційних, технологічних та інших перешкод досі фактично блокує масову реалізацію інновацій в Україні. І хоча багато причин такого становища пов'язані із загальним незадовільним станом економічного розвитку, незавершенням процесу ринкових перетворень, недостатнім рівнем приватизації та деякими іншими об'єктивними факторами, все ж є значні, поки що не використані можливості істотного проходження вперед по цьому шляху.

З огляду на це найближчим часом необхідно: чітко визначитися з галузевими пріоритетами; розробити державні, галузеві, міжгалузеві, регіональні інноваційні програми й розпочати їх виконання; створити галузеві та регіональні інформаційні центри інноваційних проектів; розширити формування й залучення різних джерел фінансування програм інноваційної діяльності України; вдосконалити систему управління та організаційні форми науково-дослідних і проектно-конструкторських організацій; продвинути формування нових інноваційних інституцій (технопарків, дослідних центрів, лабораторій та інших) у складі виробничих підприємств, науково-виробничих комплексів та інших корпоративних структур; створити фінансово-координаційні інститути інноваційного розвитку.

Таким чином, одним з найважливіших завдань державної інноваційної політики в Україні мають стати виведення вітчизняної економіки з кризи і забезпечення її динамічного зростання через стимулювання дифузії нових технологій, виробництв, організаційних методів. І для цього мають бути створені відповідні правові, фінансові, матеріальні, кадрові, інформаційні та імпорتنі можливості. Ефективне здійснення державної інноваційної політики вимагає послідовного застосування розгалуженого інструментарію економічного регулювання, глибокого професіонального аналізу умов проведення цієї політики і рішучих дій щодо її реалізації.

ВИСНОВКИ

Інновації в сучасних умовах є одним із ключових чинників розвитку економіки. Вони втілюються як в матеріальному, так і в нематеріальному вигляді. Інновації взаємодіють із багатьма процесами в соціальному і природному середовищі, їм належить ключова роль у реалізації головного імперативу сучасної парадигми стійкого розвитку — гармонійного поєднання економічного розвитку зі збереженням природного середовища і соціальним прогресом. Доведено, що стратегічне управління інноваційною діяльністю потребує розроблення інноваційної політики. Її реалізація передбачає визначення пріоритетів і концептуальних засад інноваційного розвитку країни, формування нормативно-правової бази щодо відносин між державними інституціями та інноваційно-активними суб'єктами підприємницької діяльності, використання прямих і опосередкованих методів регулювання інноваційної діяльності з метою її активізації, формування і розвитку відповідної інфраструктури.

Реалізація державної інноваційної політики забезпечується органами державного управління через системи методів та інструментів (засобів) державного регулювання. Визначено, що застосування інструментів підтримки інноваційної діяльності в зарубіжних країнах залежить від різних факторів, серед яких особливості національної культури та історії, сучасний економічний стан країни та ін. Україні слід використовувати досвід ряду індустріальних країн, яким вдалося досягти значних успіхів у розвитку інноваційної активності і підвищенні конкурентоспроможності своїх національних економік, незважаючи на не зовсім сприятливий загальний економічний клімат, опір традиційних інститутів, нестачу ресурсів. До таких країн можна віднести Чилі, Мексику, Ізраїль, Південну Корею, Бразилію та ін.

Література:

1. Активізація інноваційної діяльності: організаційно-правове та соціально-економічне забезпечення: монографія / О.І. Амоша, В.П. Антонюк, А.І. Землякін та ін. — НАН України, Інститут економіки промисловості. — Донецьк, 2007. — 328 с.
2. Галюк І.Б. Регулювання розвитку інноваційного підприємництва на державному та регіональному рівнях / І.Б. Галюк // Вісник інституту економічного прогнозування. — 2010. — С.36—41.
3. Гаман М.В. Державне регулювання інноваційного розвитку України: [моногр.] / Гаман М.В. — К.: Вид-во НАДУ, 2005. — 388 с.
4. Геєць В.М. Інноваційні перспективи України / В.М. Геєць, В.П. Семиноженко. — Харків: Константа, 2006. — 272 с.
5. Закон України "Про інноваційну діяльність" від 4 липня 2002 р. № 40-IV // Офіційний вісник України. — 2002. — № 31. — Ст. 1447 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>
6. Світовий досвід підтримки інноваційної діяльності / Українська асоціація інвестиційного бізнесу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.uaib.com.ua/files/articles/204/12_4.pdf.

Стаття надійшла до редакції 04.10.2012 р.